36–53 Sosiologi i dag, årgang 42, Nr. 3-4/2012

Fosterbarns aktørskap i møtet med barnevernet

Renee Thørnblad
RKBU Nord
Universitetet i Tromsø

Amy Holtan
RKBU Nord
Universitetet i Tromsø

I denne artikkelen utforskes fosterbarns framstillinger av relasjonen mellom dem selv og barnevernet, og vi undersøker hvilke typer aktørskap fosterbarn utøver i møter med barnevernet. Det empiriske grunnlaget er semistrukturerte intervju med fosterbarn i alderen 18–22 år som har hatt sin oppvekst under offentlige omsorg i slektsfosterhjem. Det analytiske utgangspunktet er at forholdet mellom fosterbarn og barnevern er en asymmetrisk maktrelasjon og at barn er sosiale aktører i sosialt konstruerte barndommer. På denne bakgrunnen identifiseres og belyses fire ulike former for klientaktørskap i fosterbarns relasjoner til barnevernet.

Nøkkelord: barnevern, fosterbarn, makt, barndom, sosial aktør

Introduksjon

Diskurser om barn som sosiale aktører og barns rett til deltakelse og medbestemmelse innenfor ulike samfunnsfelter har de siste tiårene fått økende nasjonal og internasjonal oppmerksomhet (Kjørholt 2004). Dette gjelder også barnevernet i Norge hvor barnevernpolitikken fremmer sosialfaglige praksiser som skal styrke barns deltakelse og medbestemmelse. Barnevernets særegne

virksomhet og etablerte praksisformer gir likevel i varierende grad barnevernklienter muligheter til å innta posisjoner som deltakende og medbestemmende aktører. I denne artikkelen utforskes fosterbarns framstillinger av relasjonen mellom dem selv og barnevernet. Hensikten er å undersøke hvilke typer aktørskap fosterbarn utøver i møter med barnevernet. Det empiriske grunnlaget for artikkelen er semistrukturerte intervju med fosterbarn i alderen 18–22 år som har hatt sin oppvekst under offentlige omsorg i slektsfosterhjem. Vårt analytiske utgangspunkt er for det første at forholdet mellom fosterbarn og barnevern er en asymmetrisk maktrelasjon, og for det andre baserer vi oss på en forståelse av barn som sosiale aktører i sosialt konstruerte barndommer. På denne bakgrunnen identifiserer og belyser vi ulike former for aktørskap i fosterbarns relasjoner til barnevernet. Videre vil vi også drøfte hvordan tilretteleggelse for deltakelse og myndiggjørende praksiser kan få karakter av disiplinering til bestemte aktørformer.

Fosterbarn og barnevern; en maktrelasjon

Barn som er under offentlig omsorg, er vanligvis aktører i barnvernfeltet uten at de selv har valgt dette. Deltakerne i studien som artikkelen bygger på, har hatt hele, eller store deler av barndommen under offentlig omsorg i slektsfosterhjem. Barnevernet har dermed hatt det formelle ansvaret og vesentlig betydning for deres oppvekst. Deltakernes barndom har vært styrt og støttet av offentlige myndigheter i større grad enn hva som er vanlig i vårt samfunn. Fosterhjemsplasseringer, også som her hvor fosterforeldrene er barnas slektninger, er basert på formaliserte kontraktsinngåelser mellom barnevern og fosterforeldre. Dette kontraktsforholdet omfatter blant annet avtaler og betingelser knyttet til økonomisk godtgjørelse, kontroll, varighet og oppsigelse og samvær mellom barn og deres foreldre. Slektsfosterhjem ble innlemmet som offentlig barneverntiltak i 2004[1] etter en lang periode hvor plassering i slekt ble sett på med skepsis.

Forholdet mellom barnevernet og barnevernets klienter[2] kan betegnes som en maktrelasjon både i betydningen strukturell makt, kunnskapsmakt og symbolsk makt. Den formelle institusjonelle makt er befestet gjennom lovverk som gir barnevernet myndighet til å iverksette tiltak overfor familier. Denne maktposisjonen er også markert ved at barnevernet råder over materielle og faglige ressurser. Relasjonen barnevernarbeider – barnevernklient kan videre betegnes som asymmetrisk ved at barnevernet representerer en form for ekspertkunnskap, og forvalter av de til enhver tid dominerende ideer om "barnets

beste". I møtet mellom barnevernets representanter og det enkelte barn utgjør også alder en maktfaktor.

Slike strukturelle betingelser utgjør rammer for aktørenes handlingsrom i relasjonen. Rammene fungerer som aktivering av bestemte typer atferd og påvirker aktørenes posisjoneringer. Begrepet posisjonering viser til hvordan aktøren oppfatter situasjonen, hvordan aktøren oppfatter den andre og hvordan den selv ønsker å bli oppfattet (Moe 1994:209). Vårt perspektiv er at disse rammene ikke determinerer relasjonene, men gir ulike muligheter og begrensninger for fosterbarnas handlingsrom og posisjonering. Forholdet mellom barnevern og fosterbarn kan derfor ikke, på tross av asymmetri i maktforhold, analyseres ensidig som en makt/maktesløs/avmakt-relasjon hvor fosterbarnet er uten medbestemmelse, underlagt barnevernets beslutninger. Makt kan ikke reduseres til et lokalisert utgangspunkt hvor makten utøves fra. Makt er også desentrert og produktiv i den forstand at den snarere enn å hindre, tilskynder bestemte tanke- og handlingsmønster og stimulerer individene til å gjøre seg til bestemte subjekter og innta ulike posisjoner (Foucault referert i Mik-Meyer og Villadsen 2007:17).

Typiske kjennetegn ved maktforhold på mikronivået, i møtet mellom systemrepresentanten og klienten er ifølge Järvinen og Mortensen (2002:10–11) at det ikke nødvendigvis *oppfattes* som maktutøvelse av de berørte parter. Dette skyldes dels at beslutninger treffes med den hensikt å hjelpe klienten, og dels ved at vurderinger og beslutninger betraktes som nøytral, saklig, profesjonell praksis. Til forskjell fra hva som kjennetegner enkelte andre velferdsinstitusjoner, er barnevernets maktforhold mer synlig for omverdenen.

Vårt utgangspunkt er altså at makt i ulike former er til stede og influerer samhandlingen i "klientaktørens" møte med velferdssystemet. Dette gjelder både om man betrakter offentlige institusjoner som representanter for staten som maktsentrum (Bourdieu 1996), eller forholder seg til makt som skapende og disiplinerende som beskrevet av Foucault (1999) eller fokuserer på individets makt i interaksjon mellom aktører (Goffman 1967).

Barn som sosiale aktører – barnevernsbarn som "klientaktører"

Informantene i studien hadde sin barndom fra slutten av 1980-tallet og fram til rundt 2005. Statens innsats for barn ble i denne perioden utvidet ved gjennomføring av vesentlige velferdsreformer som barnehageutbygging, skolefritidsordning, forlenget omsorgspermisjon og forlenget skolegang. Implementering av Barnekonvensjonen i norsk lovgivning og utbredelsen av ideen om barn som

aktive deltakere, ble synliggjort i en rekke prosjekter innenfor ulike samfunnsfelter (lokalpolitiske beslutningsprosesser, miljøbevegelse, skole og fritidsorganisasjoner, barnehager osv.) (Kjørholt 2002).

Også barnevernfeltet preges i økende grad av diskurser om barns deltakelse. Fokuset på å få fram "barns stemmer", dvs. øke barns og unges innflytelse og mulighet til å artikulere egne meninger om forhold som angår dem, synliggjøres gjennom de senere års utvikling av barnevernfaglige retningslinjer og metoder som har til hensikt å stimulere barns deltakelse. Denne utviklingen må sees som en del av en generell tendens i Norge til styring i retning av myndiggjørende praksiser gjennom brukermedvirkning og gjennom rettsliggjøring innenfor offentlige velferdstjenester.

I denne artikkelen bygger vi på barndomssosiologiens forståelse av barn som sosiale aktører i sosialt konstruerte barndommer. Med dette forstås at barn påvirker – ikke bare påvirkes, av sine omgivelser (Prout 2002). Både voksne og barn deltar i konstruksjoner av barndom. Ulike barndommer utvikles og endres gjennom dialektikken som aktør-struktur-relasjoner utgjør. Barndom eksisterer altså ikke i en endelig eller identifiserbar form, men er situert i tid og rom og endres innenfor ulike tider og kontekster (James, Jenks og Prout 1999).

Sentralt i barndomssosiologiens forståelse av barn er skiftet fra barn som "becomings" til "beings". "Becomings" viser til barn forstått som kommende voksne, men uten de ferdigheter og kunnskaper de vil ha som voksne. Vesentlig i dette perspektivet er sosialisering, fremtidsperspektivet som fokuserer på hva barnet skal bli, ikke hva det er (Qvortrup 1994). I perspektivet barn som "beings", er fokuset flyttet fra sosialisering og utvikling til hvordan barn som kompetente aktører, forstår sitt eget liv her og nå. Todelingen av dette begrepsparet kritiseres blant andre av Uprichard (2008). Hun peker på at i konseptet barn som "beings", ses kompetanse som kontekstuavhengig. Et annet moment er at framtidsorientering er sentralt også for barn som "beings", noe hun hevder ignoreres i for stor grad. I likhet med Uprichard (2008) baserer vi oss på et perspektiv på barn som "beings *and* becomings". Aktørers kompetanse vil, uavhengig av alder, være knyttet til den sammenhengen aktøren er situert i (vist av for eksempel av Solberg 1994; Turnbull, Hernández og Reyes 2009).

Aktørforståelsen som legges til grunn, refererer til perspektiver som ser struktur både som forutsetning for – og resultat av aktørers handling (Bourdieu1995; Berger og Luckmann 2000). Barn i likhet med aktører i andre alderskategorier, er i samhandling med sine omgivelser og påvirker og påvirkes i ulik grad, men kulturbestemte forståelser og kategoriseringer av alder setter

rammer for aldersgruppenes deltakelse på ulike arenaer. Barns avhengighet av voksne er ifølge Johansson (2012:102) kjennetegnende for barndom i vår kultur. Dette bidrar til barns plassering i maktstrukturen som alderskategorihierarkiet impliserer. James og James (2008:121) mener ulikhetene mellom barn og voksnes handlingsrom "lies in the degree to which children are permitted to act independently by those around them, particularly adults". Barns handlingsrom – eller mulighet til deltakelse, herunder medbestemmelse, er dermed langt på vei også et spørsmål om voksnes maktutøvelse overfor barn. Å studere hvordan fosterbarn oppfatter relasjoner til barnevernet er dermed å sette fokus på maktrelasjoner.

Fosterbarns erfaringer som "klientaktører" er understudert. Dette framgår blant annet i en kunnskapsstatus over nordisk og annen europeisk forskning om barn og unge i fosterhjem for perioden 1980 til og med 2009 (Backe-Hansen, Egelund og Havik 2010). Her blir forskning basert på fosterbarns egne erfaringer karakterisert som "kunnskapshull". I barnevernet er det økt fokus på sosialfaglige praksiser som skal fremme barns muligheter for deltakelse og medbestemmelse (jf. NOU 2011:20; BLD 2011). Det er derfor viktig med forskning om barnevernsbarn som "klientaktører". Med denne artikkelen om fosterbarn har vi til hensikt å bidra med kunnskap om aktørposisjoner blant barnevernsbarn som har langvarig kontakt med barnevernet.

Utvalg og metode

Denne artikkelen er basert på materialet fra semistrukturerte intervju i 2008 med 10 fosterbarn; fire gutter og seks jenter i alderen 18–22 år. Samtlige var plassert i fosterhjem etter Barnevernlovens § 4–12, som gjelder omsorgsovertakelse og kan beskrives som langtidsplasserte ved at de hadde store deler, eller hele oppveksten under offentlig omsorg i slektsfosterhjem. De intervjuede og/eller deres foreldre og fosterforeldre deltok i Holtans studie "Barndom i fosterhjem i egen slekt" (Holtan 2002). Rekrutteringen til foreliggende studie foregikk gjennom henvendelser til foreldre og fosterforeldre som videreformidlet våre forespørsler.

Alle intervjuede har ett eller flere søsken. Seks hadde søsken i samme fosterfamilie, mens fire var eneste fosterbarn i familien. Bortsett fra en hadde alle søsken som var, eller hadde vært i fosterhjem eller institusjon. De fleste har hatt flere saksbehandlere og tilsynsførere. Flere har hatt kontakt med sine søskens saksbehandlere eller andre representanter for barnevernet – for eksempel

i forbindelse med samværsavtaler, ved hjelpetiltak eller omsorgsovertakelser av søsken. Materialet representerer derfor erfaringer fra et større antall fosterbarn-barnevernrelasjoner enn antall intervjuede tilsier.

Utvalgets familie- og plasseringshistorie kan i korte trekk beskrives slik: De fleste har bodd permanent hos sine besteforeldre eller tanter fra 1–4 årsalder. De eldste ved første plasseringstidspunkt var 8–10 år. Hovedinntrykket av stabilitet i fosterhjemsplasseringen er imidlertid ikke entydig. Flere hadde uregistrerte/uformelle flyttinger i løpet av fosterhjemsperioden ved at de i perioder hadde bodd for eksempel hos andre slektninger. To hadde opphold på behandlingsinstitusjoner i løpet av oppveksten i fosterhjem. En byttet fosterhjem i 12-årsalderen. Samlet hadde 5 av 10 også erfaringer fra andre omsorgsplasseringsformer enn slektsfosterhjem. Tre hadde bodd på barnehjem før de flyttet til fosterhjemmet.

På intervjutidspunktet bodde halvparten (tre gutter, to jenter) fortsatt i fosterhjem. Av de øvrige intervjuede var en gutt på institusjon for rusbehandling, en jente var samboende og tre jenter bodde alene. Alle var i del- eller heltidsarbeid, skole eller under opplæring. Intervjuene som ble gjennomført hjemme hos fosterbarna eller et annet sted etter deres ønske, hadde ca.1 times varighet og omhandlet oppvekst, hovedsakelig i et retrospektivt perspektiv. Enkelte var fortsatt under offentlig omsorg og forholdt seg til barnevernet. Som formell status avsluttes barndom ved 18 år. For barn under omsorg kan barnevernet, etter fosterbarnets samtykke, forlenge omsorgsansvaret til fosterbarnet er 23 år. Flere i dette utvalget hadde valgt dette alternativet og var således også formelt sett fortsatt fosterbarn.

Tematikken i intervjuene var rettet mot fosterbarnas oppvekst, situasjon i dag og framtidsplaner, deres erfaringer fra oppvekst i fosterhjem, synspunkter på fosterhjem i slekt, kontakt med foreldre og barnevern i oppveksten. I denne artikkelen fokuserer vi på analysene av fosterbarnas erfaringer og kontakt med barnevernet.

Fire typer klientaktørskap

Offentlig omsorgsovertakelse er utgangspunktet for relasjonen mellom barnevernet og fosterbarna i studien. Strukturell makt i form av juridisk myndighet utgjør "ytre" betingelser som aktørene må forholde seg til og som setter rammer for handlingsrommet (Järvinen og Mortensen 2002). I den forutgående prosessen har

myndighetene vurdert foreldrenes livsførsel som uforenlig med omsorgsansvar for barn. Fosterbarna i denne studien var på intervjutidspunktet enige med barnevernet i denne vurderingen og i beslutningen om omsorgsovertakelse. Enkelte hadde synspunkter på eller var kritiske til valg av tidspunkt og den konkrete gjennomføringen av omsorgsovertakelsen, men ga sin tilslutning til barnevernets "situasjonsdefinisjon" mht. de sosiale problemenes alvorlighetsgrad i foreldrehjemmet. Goffmans begrep situasjonsdefinisjon, viser til at aktørens forståelse av situasjonen gir retning for hvordan man går inn i interaksjon. En felles situasjonsforståelse er ikke gitt, og det kan oppstå kamp om hvilken definisjon som skal gjelde (Mik-Meyer og Villadsen 2007:51). Med sin tilslutning til situasjonsdefinisjonen ga fosterbarna i vårt utvalg barnevernet aksept mht. deres involvering. Tilslutningen fra fosterbarna gjelder imidlertid ikke alle sider ved barnevernets arbeid. Også andre familiemedlemmers erfaringer kan på ulikt vis ha betydning. For eksempel kan besteforeldre eller søsken ha konfliktfylte forhold til barnevernet, noe som kan prege fosterbarnets forståelse og relasjon til barnevernet. Fosterbarns utgangspunkt for å innta ulike aktørformer vil altså variere.

Vår analyse av fosterbarns aktørskap er basert på fosterbarnas framstillinger av relasjonen mellom dem selv og barnevernets representanter. Vi har tatt utgangspunkt i hva fosterbarna selv la vekt på da de fortalte om sin kontakt med barnevernet. Fosterbarnas framstillinger av egne posisjoner i disse relasjonene blir i vår analyse karakterisert som henholdsvis; *likeverdig aktør, maktesløs aktør, pragmatisk aktør og forpliktet aktør.* Dette er idealtyper konstruert for å belyse og tydeliggjøre særtrekk ved aktørskap. Utdragene fra empirien eksemplifiserer kategoriene. Av hensyn til anonymitet er navn endret, mens kjønn og lokalisering kan være endret.

Likeverdig aktør

Ett ytterpunkt i materialet er relasjoner som preges av samarbeid, stabilitet, fleksibilitet og personlig kontakt, basert på en felles situasjonsforståelse. Denne typen relasjon framstår som preget av likeverd, utveksling og gjensidig tillit. Dette kan referere både til en felles problemdefinisjon, forståelse av fosterbarnets situasjon og til en felles forståelse av hva som kan forventes og hva som er barnevernets oppgaver. Kommunikasjonsformen er dialog.

Tiltak fra barnevernets side er basert på konsensus med fosterbarnet, og hviler på en anerkjennelse av fosterbarnets ønsker og vurdering av egne behov for hjelp.

Beskrivelsene gir assosiasjoner til relasjoner mellom ***tjenesteyter og tjenestebestiller***. Med dette menes at barnevernarbeider og fosterbarn har en

felles forståelse av at fosterbarnet selv kan definere hvilke tiltak han/hun har behov for.

> ”Så ringte jeg til Kari (*saksbehandler*) og sa: Kom og hent meg, jeg makter ikke mer. Jeg orker ikke mer. Og så bodde jeg hjemme hos henne over helgen ... fem dager kanskje … Og så – så de liksom fikk satt i gang prosessen til jeg skulle flyttes.”

> ”Ja , (…) jeg snakket med Kari, og sa at jeg gjerne vil til en familie som er i området her – Jeg vil ikke 40 km vekk fra kompiser, men 13 km er ikke særlig mye. Det tar 10 minutter med bil … Og så sa jeg at jeg har alltid vært enebarn, jeg vil gjerne prøve å ha fostersøsken. Og her er det – (…) min nåværende fosterfamilie, de har biologisk barn og fosterbarn –. (…) Som sagt så var det et av mine kriterier at jeg fikk lov til å være med i utvelgelsen av den nye familien, at jeg ville være tett på kompiser, og også at jeg ville beholde skolen.”

> ”Og der (*i barnevernet*) har jeg en kurator som ivaretar mine interesser”

Fosterbarnets aktørskap i denne relasjonen har vi betegnet som ”likeverdig aktør”. Utfra fosterbarnets beskrivelse er det ikke vesentlige motsetninger mellom systemrepresentantens og fosterbarnets situasjonsforståelse. I fortellingene har klienten selvstendighet innenfor et handlingsrom og mulighet til å påvirke egen posisjon. Saksbehandleren har en sentral posisjon og oppfattes å ”spille på lag” med en klient som deltar aktivt både i vurderinger og beslutninger. I likhet med karakteristikkene ”den omvendte”, eller ”perfekte klient” i Goffmans studie av totale institusjoner, gir aktøren her uttrykk for å være tilpasset barnevernet som institusjon på en slik måte at hun langt på vei identifiserer seg med institusjonen. Klienten deler ofte institusjonens verdier og stiller seg positiv til samarbeid (Goffman 1967; 1968).

Sett fra et analytisk perspektiv forutsetter ”likeverdig aktørskap” at klienten innehar den nødvendige kontekstuelle kompetansen. Beskrevet med Bourdieus begrepsapparat betyr dette at klienten besitter nødvendig kulturell kapital for å kunne utløse og nyttiggjøre seg de ressurser som hun ønsker tilgang til (Bourdieu 1995). Dette innebærer at klienten har tilstrekkelig kunnskap om barnevernets rammer og ressurser og har evne til å artikulere sine ønsker og behov på en slik måte at det korresponderer med barnevernets problemforståelse og tilgjengelige tiltak. Slik feltspesifikk kulturell kapital er, ifølge Bourdieu, nødvendig for å beherske ”spillet”.[3] Den ”likeverdige” aktør

er i stor grad innløst i feltets logikk, kjenner "spillereglene" og har ikke behov for å utfordre dette. Den "likeverdige" aktør ser tvert imot muligheter til å bidra til forbedring av det allerede eksisterende – og kan derigjennom styrke sin egen posisjon som aktør i feltet.

Maktesløs aktør

Et annet ytterpunkt i dette materialet er relasjoner merket av mistillit og konflikt. Relasjonene er preget av hierarkiske maktforhold og ustabilitet i personkontakten. Kontakten preges av misforståelser, tvang, uforutsigbarhet og fordeling av skyld. I klientens framstilling er det ikke en felles situasjonsforståelse eller forståelse av hva barnevernet kan bidra med. Barneverntiltak framstår som tilfeldige eller uten legitimitet. Relasjonene har likhetstrekk med **sviker/overgriper – offerrelasjoner.**

"Du skal være forsiktig med å si ting til dem (*barnevernet*) og sånn …
Ja – Det kan jo få konsekvenser, ja – …..De er ikke flinke til å løse problemer. De er veldig flinke til å *lage* problemer."

"Ja, barnevernet er ganske treige … Jeg husker når jeg ble flytta på institusjon så … ble den gamle saksbehandleren min først syk en uke, og så skulle han på ferie en uke … Så jeg sto på en måte helt alene da …"

"Jeg husker som liten, – før jeg la meg så pleide jeg alltid å passe på at døra var låst og at vinduene var ordentlig lukka igjen, for jeg var så redd for at de skulle komme og hente meg … i løpet av natta.(…) Jeg husker veldig godt den natta når vi ble henta – Vi ble henta ut igjennom vinduet. Ja, fra barnerommet. Av barnevernet."
"De ville ikke ha meg lenger under barnevernet. Barnevernet – eller det var hun som jeg hadde som kurator, hun ville ikke ha meg lenger i barnevernet.(…). Men jeg fikk jo litt hjelp av (*de hun bodde hos*). Men de prøvde jo å kjempe mot barnevernet, de også, for å hjelpe meg. Og de ringte jo faktisk til en av de i regjerningen som hadde – hadde mye med barnevern å gjøre. Og han sa jo det sjøl at (*kommunens*) barnevernskontor var det verste i hele landet".

"At – jeg føler i hvert fall at barnevernskontoret i (*kommunen*), de er kun for å hjelpe de voksne, og ikke barna.
– Ja.
For de hører kun på hva de voksne har, og ikke barna."

Klienten i disse relasjonene kan karakteriseres som ***maktesløs aktør.*** Fosterbarnet beskriver sitt handlingsrom som svært begrenset, med tilsvarende manglende innflytelse over egen situasjon og de beslutninger som fattes. Maktstrukturen framstilles som ensidig hierarkisk, noe fosterbarnet ønsker å opponere mot – men vet ikke hvordan. Posisjonen som inntas gir assosiasjoner til bildet av det sårbare, hjelpeløse barn i møte med statens overmakt. Barnevernets tiltak oppfattes å være basert på omskiftelige vurderinger av situasjonen. Det kan i perioder være mye kontakt, men barnevernet yter ikke den hjelpen fosterbarnet ønsker å motta (de drar ikke i samme retning). Den maktesløse ser ikke ut til å ha kompetanse[4] som kan påvirke maktforholdet og aktørenes posisjonering. Gjennom eksternalisering av årsaksforklaringer befinner aktøren seg i en posisjon uten, eller med svært begrenset innflytelse. I følge Jones and Alcabes (1993) er dette ikke uvanlig i klient-saksbehandlerrelasjoner. En annen måte å se dette er som "innkapslet" protest mot barnevernets maktutøvelse, i den forstand at klientene forskanser seg i forsvar mot overmakten (Engelstad 2005).

Pragmatisk aktør

Mellom disse ytterpunktene er relasjoner som i framstillingene har mer likhetstrekk med ***sponsor/mottaker***. Asymmetrien i relasjonene er klare mht. makt og ressurstilgang, men det forhandles mellom flere parter om hva som er hensiktsmessige tilnærminger til problemer som oppstår. Relasjonene som i likhet med relasjonene beskrevet under overskriften likeverdig aktør i stor grad er basert på tillit, er handlings- og løsningsorienterte, og man søker enighet i problemforståelse og hjelpetiltak.

> "… vi var enig med barnevernet og sånn da – at jeg skulle bo hos tante og onkel i en periode (…) – jeg trengte det. Da gikk jeg siste året på ungdomsskolen …"

I motsetning til den likeverdige aktør som deler både barnevernets problemdefinisjon og forståelse av dets mandat, avgrenser den pragmatiske aktør barnevernets relevans for seg til økonomiske eller andre velferdsgoder.

> "Hvorfor det, egentlig da? (*at han valgte å være under omsorg etter fylte 18 år*) Nei – jo – det var meningen at jeg skulle få meg leilighet og sånn i byen – når jeg begynte på siste året på (*videregående*) … Og da skulle de betale husleia og sånn istedenfor – for jeg – de som er under barnevernet får ikke stipend og sånn … Så

derfor så hadde barnevernet støtta med husleie og sånn. Men så slutta jeg på skolen da. Men … så bare – da fikk jeg litt penger og sånn av dem da –"
Intervjuer: "Vil du si at det var økonomiske grunner til at du valgte det?"
"Ja, det var det vel egentlig."

"Ja, er i barnevernet fortsatt, fordi jeg går på skole, så … blir det jo slitsomt å jobbe, og da får vi sånn rundt 5000 … Ja. Det er bare på grunn av økonomien – hvis det ikke hadde vært de pengene, da hadde jeg skrevet meg ut for lenge siden. Med en gang jeg hadde fylt 18 år. Jeg kjenner egentlig ikke noe behov for å ha barnevernet."

Posisjonen som fosterbarna inntar i disse fortellingene kan betegnes som pragmatisk, delvis strategisk aktør. Med strategisk forstår vi at aktører på bakgrunn av disposisjoner i habitus handler bevisst eller ubevisst i forhold til materielle eller symbolske interesser (Stax 2003; Wilken 2006). Fosterbarna inntar en pragmatisk holdning der det er mulig å velge å be om eller å ta imot tilbud fra barnevernet utfra hva de selv og deres fosterforeldre anser tjenlig. Medbestemmelse synliggjøres blant annet gjennom forhandlinger. Klienten er en relativt selvstendig aktør som "drar lasset" sammen med barnevern og fosterforeldre. Som beskrevet hos Goffman, kan klienter handle strategisk orientert ved å selv definere situasjonen (gjengitt i Mik-Meyer og Villadsen 2007:177). Strategi innebærer i dette perspektivet at aktøren søker å forme en situasjonsdefinisjon som ivaretar egne interesser.

Forpliktet aktør

En fjerde type relasjon, som også plasserer seg mellom ytterpunktene, preges av avgrensning, distanse og lite direkte kontakt og kan minne om relasjonen mellom byråkrat og borger. Barnevernets kontrollfunksjon aksepteres, men utover dette framstilles relasjonen som mer eller mindre uvesentlig for fosterbarna. Eventuelle forhandlinger om situasjonen eller behov for ulike former for hjelp eller støtte, ivaretas av fosterforeldrene. Fosterbarna reserverer seg langt på vei fra kontakt med barnevernet, og relasjonen styres av formaliteter.

"Nei, det er sånn vanlig (*oppfølging*) – at det kommer tilsynsfører og – ser at alt er bra og sånn som det. (…) Jeg har aldri hatt noen konflikter eller problemer eller noe sånt, med barnevernet, det har jeg ikke."

"Ja, vi har jo vært der (*hos barnevernet*) og hatt folk hjemme hos oss som har snakket med oss og sånn. Men jeg har aldri følt at jeg har vært noe sånn … under

oppsyn, holdt jeg på å si. (….) Det har liksom bare vært ei dame som har kommet og snakket med oss."

Disse relasjonene preges av tradisjonelle barne– og voksenroller hvor fosterbarna er skjermet fra kontakt med myndighetene – eller de har etter hvert selv valgt å ikke involveres. Klientens innflytelse er dessuten i stor grad av indirekte karakter. Fosterforeldrene representerer barnas interesser og er de som hovedsakelig kommuniserer og eventuelt forhandler med barnevernet. Fosterbarna aksepterer barnevernets posisjon – men er motvillige til å inngå i relasjoner utover det formelt pålagte. Dette kan beskrives med begrepet "consent" – som ikke skal forstås som enighet, men at "forholdene aksepteres, men ikke ut fra en fri diskusjon, men ut fra en overordnet tvingende situasjon" (Engelstad 2005:84). Fosterbarnas aktørskap i den direkte kontakten med barnevernet er dermed avgrenset til det minimale knyttet til gjeldende formaliteter. *Forpliktet aktør* gir barnevernets hjelpetilbud og eventuelle invitt til mer aktiv deltakelse, en høflig avvisning.

I motsetning til de andre aktørtypene vil denne aktøren i størst mulig grad reservere seg fra deltakelse i barnevernfeltet. Goffmans begrep "rolledistanse" kan bidra til å belyse dette; "handlinger som i praksis uttrykker at aktøren til en viss grad ser ned på, og føler seg atskilt fra den rolle han utfører." (Jacobsen og Kristiansen 2004:210). Aktøren forholder seg til situasjonen på en slik måte at det demonstreres at vedkommende ikke hører til konteksten. Sagt på en annen måte markerer aktøren egen normalitet gjennom å distansere seg fra barnevernfeltet. Aktøren har kompetanse og autonomi som gir en viss handlingsfrihet til å definere situasjonen og til å gjøre valg. Dette kan også beskrives som en grensedragning mot den marginale posisjonen som forbindes med barnevernklientskap.

Avsluttende diskusjon

I denne studien har vi sett at ulike typer aktørskap utøves av fosterbarn i møter med barnevernet. Begrepene vi har valg for disse typene av aktørskap er likeverdig aktør, maktesløs aktør, pragmatisk aktør og forpliktet aktør. Disse aktørtypene er skrevet fram med utgangspunkt i intervjuer med fosterbarn i slektsfosterhjem. Til forskjell fra fosterforeldre rekruttert av barnevernet, baserer slektsfosterfamilier seg på personlige relasjoner. Barnevernet for-

maliserer omsorgsrelasjoner som allerede eksisterer i nettverket og inngår likelydende kontrakter med slektsfosterforeldre og andre fosterforeldre. Slektsfosterhjem er karakterisert av at de er særlig stabile sammenlignet med andre fosterhjem (Winokur,Holtan og Valentine 2009). Dette tilskrives relasjoner og forpliktelser som er karakteristiske for slektskap. Når fosterhjemmene varer over tid, og ungdom vokser opp, utlignes forskjellen i stabilitet mellom slektsfosterhjem og andre fosterhjem (Koh og Testa, 2008; Lernihan og Kelly, 2006; Testa, 2001). Det er derfor mulig å tenke seg at for barn som vokser opp i fosterhjem, vil en kunne finne de samme aktørtypene som vi har funnet i denne studien. Aktørtypen maktesløs aktør vil trolig karakterisere unge med gjentatte brudd i relasjoner. De øvrige tre typene vil en kunne finne blant fosterbarn både i slektsfosterhjem og andre fosterhjem.

Hva relasjonen til barnevernet har betydd for fosterbarna kan også knyttes til de identifiserte aktørformene. For noen av deltakerne har relasjonen representert en ressurs i deres oppvekst, for eksempel der relasjonen preges av likeverdighet eller pragmatisme. For andre har erfaringen vært belastende – slik som de som føler seg maktesløse eller opprettholder kontakten med barnevernet av plikt. Vår studie viser samtidig at hvorvidt relasjonen har vært til belastning eller hjelp er ikke knyttet til omfanget av fosterbarnas aktive deltakelse.

I likhet med Brownlie mfl. (2006:64) som bruker begrepene "research capital" og "participation capital" når de diskuterer muligheter og forutsetninger for inkorporering av barn som forskere, vil vi peke på at deltakelse i tråd med idealene om barns deltakelse i barnevernet, forutsetter en relevant kompetanse eller "klientaktørkapital". Denne typen kompetanse, sett som feltspesifikk kulturell kapital, innebærer språk, oppførsel, stil, kunnskap osv. Slik kompetanse er nødvendig for å kunne vurdere om og i så fall hvilken posisjon hun/han kan og vil innta som deltaker på dette feltet. Det er ikke gitt at fosterbarn, selv etter svært lang fartstid i barnevernet, besitter den nødvendige kompetanse for å forme eller "velge" eget aktørskap (f.eks. den "maktesløse"). På den andre siden er det heller ikke opplagt at alle ser det tjenlig eller betydningsfullt å beherske eller lære seg "spillereglene" for den ønskede/privilegerte formen for "likeverdig" deltakelse på denne arenaen (f.eks. "pragmatisk" og "forpliktet" aktør).

En rekke faktorer bidrar til variasjoner mht. fosterbarns aktørskap i deres møte med barnevernet. Relasjonens asymmetri, aktørenes kompetanse og barnevernets og fosterhjemmets tilrettelegging for deltakelse er vesentlig. Som

beskrevet av Thomas og Campling (2000:194) er den enkelte fosterfamilies "oppdragerstil" og prioriteringer også av betydning. I vår studie kommer fosterforeldrenes "stil" til konkret uttrykk ved at fosterbarna i ulik grad har deltatt i beslutningsprosesser, har vært "skjermet" mot kontakt med barnevernet, eller har selv kunnet velge seg inn eller bort fra deltakelse. På denne måten synliggjøres ulike forståelser av barn, barndom og "barns beste". I dette ligger ulike vektlegginger av barn som "becomings" (som skal beskyttes mot involvering og ansvar) og/eller "beings" (som skal delta og ha innflytelse). Også barnevernrepresentantens aktørskap og "stil" har betydning. Dette kan innbefatte betraktninger om fosterbarn/barns deltakelse i en barns beste-vurdering og deres forståelse og utøvelse av myndiggjørende praksiser og metoder.

Gjennom implementeringen av barnekonvensjonen i norsk lovgivning i 2003 gis barn rett til deltakelse i beslutningsprosesser i saker som vedrører dem selv. Dette skaper føringer for barnevernets praksiser. I realisering av barns deltakelse ligger det implisitte antakelser om at "barnets beste" styrkes gjennom barnets deltakelse i beslutningsprosesser. Mik-Meyer og Villadsen (2007:40) omtaler slike "empowement-prosjekter" som eksempler på disiplinerende makt oppfattet som den "gode makt". I motsetning til "vond makt" hvor staten er undertrykker – er "den gode makt" myndiggjørende. I slik disiplinering ligger det at bestemte aktørformer er ønskelige og dyrkes fram. Det vil i denne sammenhengen si fosterbarn som inntar bestemte aktørposisjoner som "kompetente brukere" og som deltar aktivt der de gis mulighet til det. I vår studie ser vi at fosterbarns aktørskap ofte, men ikke alltid innbefatter å være en aktiv deltaker på barnevernets arena, og at fosterbarn kan ha ulike holdninger til hvorvidt deltakelse er til eget beste.

Et ideal for relasjonen mellom klient og sosialarbeider betegnes av Järvinen og Mik-Meyer (2003:20–22) som et "serviceideal" hvor sosialarbeideren stiller seg til rådighet for "brukeren". I dette ligger det en tilstrebing av brukerperspektiv og en form for likeverd mellom yter og mottaker av tjenester. Det spesifikke ved denne typen "servicerelasjon" er at det sosialfaglige arbeidet hviler på en antakelse om at det institusjonen tilbyr er av det gode – og forutsetter at klienten ønsker det institusjonen tilbyr. Som eksemplene fra vårt materiale viser, ser vi beskrivelser som på den ene siden kan tolkes som "servicerelasjoner" (eks: den "likeverdige" aktørformens tjenesteyter/tjenestebestiller-relasjon og den pragmatiske aktørformens sponsor/mottaker-relasjon) – og på den andre siden relasjoner hvor klienter ikke nyttiggjør seg servicen barnevernet disponerer. Dette kan skyldes at klientene ikke oppfatter hva in-

stitusjonens goder er, at de ikke vet hvordan de skal få tilgang til disse godene (eks: "maktesløs aktør"), eller har forventninger som ikke samsvarer med "tilbudet". Andre igjen ønsker ikke å relatere seg til barnevernet eller motta deres tjenester (eks: "forpliktet aktør"). For disse fosterbarna gjelder at de ikke nødvendigvis ser barnevernets tilbud som relevante for seg selv eller ser tilbudene som goder.

Konklusjon

Barnevernpolitikken stimulerer til økt klient/brukerdeltakelse og myndiggjørende praksiser som gir mulighet for ulike og nye former for aktørskap. Det er grunn til å anta at disse aktørformene kan ha betydning for endring i maktforholdene i klient-systemrelasjoner. For eksempel kan systemrepresentanters kunnskapsmakt utfordres der klienten har tilnærmet likeverdig definisjonsmakt når situasjoner og hjelpebehov skal avklares.

Som denne artikkelen har vist, er fosterbarn aktører med *ulik* motivasjon og *ulik* kompetanse som gir ulike forutsetninger for valg, deltakelse og medbestemmelse i møte med barnevernet. Vi finner også at både likeverdig, pragmatisk og forpliktet aktør bør anerkjennes som aktørformer som kan ivareta klientens/brukerens interesser. Barnevernets utfordring handler om å utvikle praksiser som legger til rette for fosterbarns deltakelse og innflytelse – uten at dette medfører disiplinering til bestemte aktørformer. Hvordan relasjoner og "klientaktørskap" utformes og erfares verdsettes i barnevernets nye medvirkningsorienterte praksisformer er derfor et viktig tema for videre forskning.

Noter

1. § 4 i Forskrift om fosterhjem. 2003.12.18 (BLD). Alle fosterhjem, også der fosterforeldre er i slekt med fosterbarnet, reguleres i Norge av det samme regelverket. Kriteriene for omsorgsovertakelse er de samme for barn i slektsfosterhjem og for barn i andre fosterhjem.
2. Videre i artikkelen er det fosterbarna som omtales som klienter. Med barnevernet menes her saksbehandlere, tilsynsførere og andre representanter for barnevernet som fosterbarna forholder seg til.
3. Kulturell kapital utgjør sammen med økonomisk og sosial kapital agenters symbolske kapital som har betydning for aktørers status, makt og posisjon. Kulturell kapital kan være sosial bakgrunn, utdannelse, ferdigheter som språk osv. (Bourdieu 1995; Esmark 2006:

89–92). Språklig kompetanse er ifølge Bourdieu ikke en kompetanse i seg selv, men er relatert til fordelingen av symbolsk kapital i bestemte sosiale kontekster. Spillmetaforen i Bourdieus betydning viser til at enhver sosial situasjon er strukturert av "regler" som "spillerne" må forholde seg til for å kunne delta (Wilken 2006).

4. Kompetanse som kulturell kapita, er feltspesifikk. Dette betyr for eksempel at agenter med svak posisjon og lite kulturell kapital innenfor barnevernfeltet, kan ha en annen posisjon innen andre felt (Wilken 2006:48).

Litteratur

Backe-Hansen, E., Egelund, T. og T. Havik 2010: *Barn og unge i fosterhjem – en kunnskapsstaus*. Oslo: Nova

Berger, P.L. og T. Luckmann 2000: *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2011: Barnevernpanelets rapport

Bourdieu, P. 1996: *Symbolsk makt: artikler i utvalg.* Oslo: Pax

Bourdieu, P. 1995: *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax. Fransk originalutg.: Paris : Editions de Minuit, 1979. – (Le sens commun)

Brownlie, J., S. Anderson og P. Ormston 2006: *Children as researchers*, Scottish Executive Social Research

Engelstad, F. 2005*: Hva er makt*. Oslo: Universitetsforlaget

Esmark, K. 2006: Bourdieus uddannelsessociologi A. Prieur og C. Sestoft. *Pierre Bourdieu: en introduktion*. København: Reitzel

Forente Nasjoner 1989: *Konvensjon om barnets rettigheter.* Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet

Forskrift om fosterhjem. Fastsatt av Barne- og familiedepartementet 18. desember 2003 med hjemmel i lov av 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester § 4–22 tredje ledd

Foucault, M. 1999: *Viljen til viten.* Oslo, Elektronisk reproduksjon

Goffman, E. 1967: *Anstalt og menneske: den totale institution socialt set*. København: Paludan

Goffman, E. 1968: *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates.* Harmondsworth: Penguin

Holtan, A. 2002: *Barndom i fosterhjem i egen slekt*. Institutt for sosiologi, Avhandling for graden Doctor Rerum Politicarum, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø

Jacobsen, M.H. og S. Kristiansen (red.) 2004: *Social samhandling og mikrosociologi: en tekstsamling.* København: Hans Reitzel

James, A. and A. James 2008: *Key concepts in childhood studies*. Los Angeles: Sage

James, A., C. Jenks og A. Prout 1999: *Den teoretiske barndom*: København: Gyldendal

Johansson, B. 2012: Doing adulthood in childhood research. *Childhood* 2012, 19:101

Jones, J.A. and A. Alcabes 1993: *Client socialization: the Achilles' heel of the helping professions.* Westport, Conn., Auburn House

Järvinen, M. og N. Mik-Meyer 2003: *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde.* København: Hans Reitzels Forlag

Järvinen, M og N. Mortensen 2002: "Det magtfulde møde mellem system og klient": teoretiske perspektiver. M. Järvinen, J. Elm Larsen og N. Mortensen. *Det magtfulde møde mellem system og klient.* Århus: Aarhus Universitetsforlag

Kjørholt, A.T. 2002: Small is Powerful: Discourses on 'Children and Participation' in Norway. *Childhood* 9:63–82

Kjørholt, A.T. 2004: *Childhood as a social and symbolic space: discourses on children as social participants in society*. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 2004:152. Avhandling (dr. polit.)

Koh, E. og M.F. Testa 2008: Propensity score matching of children in kinship and nonkinship foster care: do permanency outcomes still differ? *Social Work research* 32: 105–116

Lernihan, U. og G. Kelly 2006: Kinship care as a route to permanent placement. I D. Ivaniec (red.), *The child's journey through care* (99–112). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd

Mik-Meyer, N. og K. Villadsen 2007: *Magtens former: sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Reitzel

Moe, S. 1994: *Sosiologi i hundre år: en veileder i sosiologisk teori.* Oslo: Universitetsforlaget

NOU 2011:20 *Ungdom, makt og medvirkning*

Prout, A. 2002: "Researching children as social actors: an introduction to the children 5–16 programme." *Children & Society* 16: 67–76

Qvortrup, J. 1994: 'Childhood Matters: An Introduction', J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta, and H. Wintersberger (eds.) *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury

Solberg, A. 1994: *Negotiating childhood: empirical investigations and textual representations of children's work and everyday life*. Stockholm: Nordplan. 12: 232

Stax, T.B. 2003: "Fordi ingen er ens – eller? En analyse af tre hjemløse klienters strategier på et localcenter." M. Järvinen og N. Mik-Meyer, *At skabe en klient*. København: Hans Reitzels Forlag: 164–192

Testa, M. F. 2001: Kinship care and permanency. *Journal of Social Service Research* 28 (1): 25–43

Thomas, N. and J. Campling 2000: *Children, family, and the state: decision-making and child participation*. Houndmills: Macmillan Press Ltd.

Turnbull, B., R. Hernández, M. Reyes 2009: Street children and their helpers: An actor-oriented approach. *Children and Youth Services Review* 31: 1283–1288

Uprichard, E. 2008: Children as 'Being and Bekomings': Children, Childhood and Temporality. *Children & Society* 22:303–313

Wilken, L. 2006: *Pierre Bourdieu*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Winokur, M., Holtan, A., D. Valentine 2009: Kinship care for the safety, permanency, and well-being of children removed from the home for maltreatment (Review). http://mrw.interscience.wiley.com/cochrane/clsysrev/articles/CD006546/pdf_fs.html [On-line]

Abstract

This article explores foster children's agency in their encounters with the Child Protection System. The article draws on semi-structured interviews with former and present foster children aged 18–22, in long term kinship foster care. The study uses sociological theories of power and childhood. Through the analyses we develop identify and conceptualise four types of agency, which range from the equal actor, and active participant agent in a cooperative relationship with the Child Protection System – to the powerless actor agent characterised by distrust to the system.

Keywords: kinship foster care, foster children, social actors, childhood, power, child protection system, client relations